UNIVERSITY OF AMSTERDAM

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Gesloopt en toch niet weg: de Gasthuiskerk

Stissi, V.

Publication date
2025
Document Version
Final published version
Published in
Het Amsterdam van Jenny Bierenbroodspot

Link to publication

Citation for published version (APA):
Stissi, V. (2025). Gesloopt en toch niet weg: de Gasthuiskerk. In C. P. Krabbe, D. Mulder, & J. Smit (Eds.), *Het Amsterdam van Jenny Bierenbroodspot* (pp. 98-109). (Jaarboek - Cuypersgenootschap; Vol. 39 (2023)). Cuypersgenootschap.

General rights
It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations
If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: https://uba.uva.nl/en/contact, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, P.O. Box 19185, 1000 GD Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

UvA-DARE is a service provided by the library of the University of Amsterdam (https://dare.uva.nl)

Download date:11 Nov 2026

Het Amsterdam van Jenny Bierenbroodspot

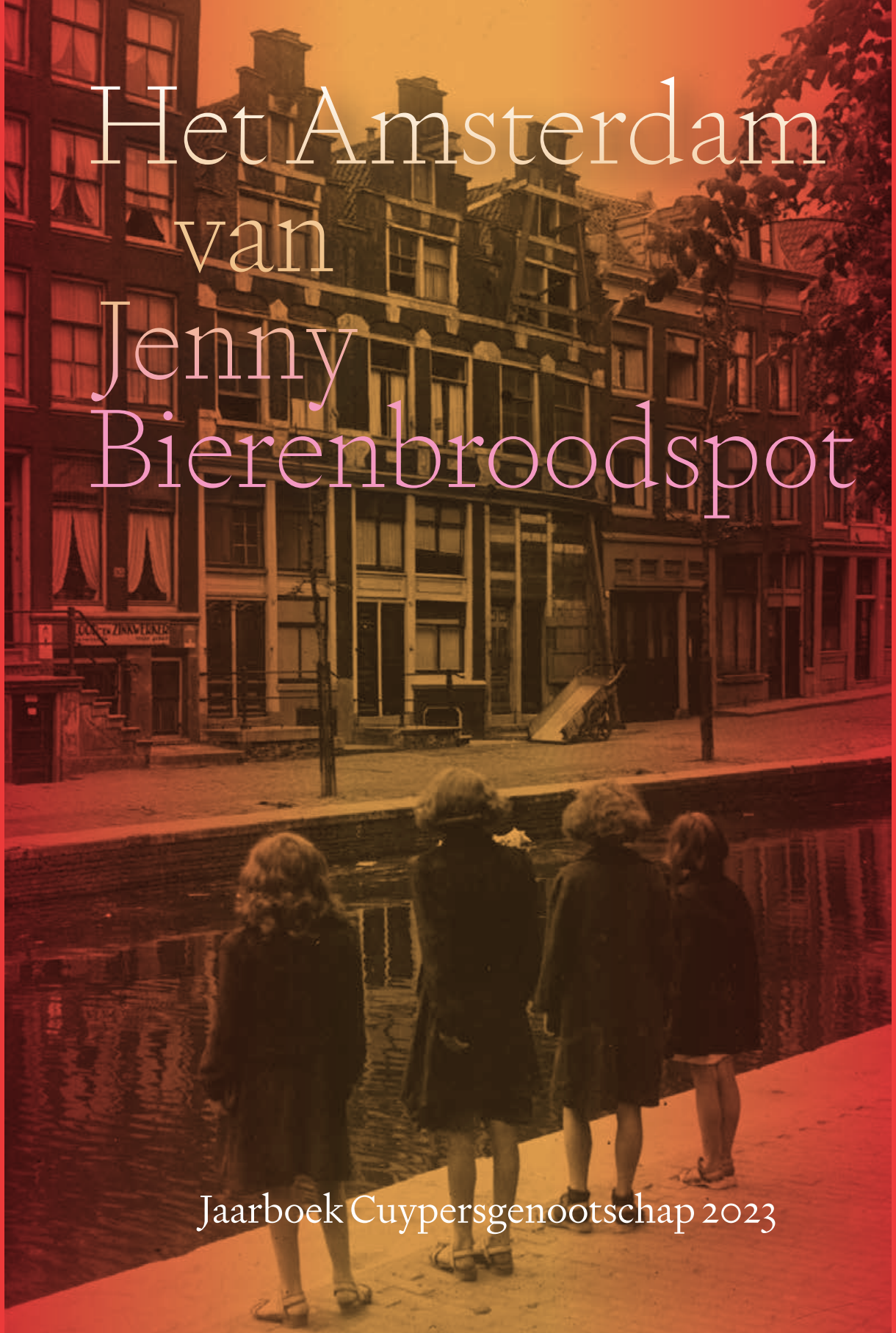

Jaarboek Cuypersgenootschap 2023

Het Amsterdam van Jenny Bierenbroodspot

Redactie:
Coert Peter Krabbe, David Mulder, Jos Smit

Jaarboek Cuypersgenootschap 2023

Inhoud

6 *Ten geleide*

10 1 *Jenny Bierenbroodspot*
Onderzoeker, adviseur en activist
Guido Hoogewoud

22 2 *Vrienden rond de keukentafel*
Jenny Bierenbroodspot en het begin van het Cuypersgenootschap
Wies van Leeuwen

38 3 *Jenny Bierenbroodspot*
Womanpower avant la lettre
André van Stigt

40 4 *Lief en leed in de Vondelkerk*
Lydia Lansink

50 5 *Onvoorwaardelijke liefde voor het monument*
Jenny Bierenbroodspot en het Amsterdams Monumenten Fonds
Een interview met Maarten de Boer en Paul Morel

62 6 *Wederopbouw en wederafbraak*
Over de naoorlogse sloop van negentiende-eeuws erfgoed in Engeland en Nederland
Wilfred van Leeuwen

86 7 *'Licht en lucht'*
Een nieuw principe in de woningbouw
Margriet de Roever

98 8 *Gesloopt en toch niet weg*
De Gasthuiskerk
Vladimir Stissi

110 9 *Het Vaticaan in de Jordaan*
Een neogotische kapel van A.C. Bleijs, verscholen aan de Lauriergracht
Coert Peter Krabbe

124 10 *Regenten en gevelornamenten*
De Van Houten-monumenten Rozengracht 183-193 nader onderzocht
David Mulder

138 11 *Begraafplaats Te Vraag*
Verwildering en menselijk ingrijpen gaan hand in hand
Carla Oldenburger

154 12 *De Hoeksteen: structuralistisch monument dienstbaar aan de woonwijk*
Bouwstenen voor een herbestemming van Joop van Stigt's Afrikahuis
Jenny Bierenbroodspot

196 *Verantwoording afbeeldingen*

198 *Cuypersgenootschap*

200 *Colofon*

Gesloopt en toch niet weg

De Gasthuiskerk

Vladimir Stissi

8

Het Binnengasthuisterrein in Amsterdam is dé constante in Jenny Bierenbroodspots decennia omspannende carrière in de bescherming van erfgoed. Al vanaf eind jaren zeventig is Jenny één van de drijvende krachten geweest bij eerst de bewustwording over en vervolgens de erkenning en waardering van dit monumentale, vooral negentiende-eeuwse (voormalige) ziekenhuiscomplex in de binnenstad, dat nu grotendeels in gebruik is bij de Universiteit van Amsterdam. Dat elke schijnbare overwinning gevolgd werd door nieuwe obstakels heeft haar gelukkig nooit tot wanhoop gedreven; en hoewel er nog wat losse eindjes resteren en niet alle gevaar geweken is, lijkt het er nu op dat de belangrijkste gebouwen de komende jaren mooi gerestaureerd en herbestemd zullen worden, onder toeziend oog van Jenny's 'erfgenamen' uit diverse monumentenorganisaties.

Volgende twee pagina's:
1. Luchtfoto van de Oude Turfmarkt gezien naar het Binnengasthuisterrein. In het midden het gebouw van De Nederlandsche Bank. De L-vormige directievleugel aan de achterzijde is de voormalige Gasthuiskerk (met witte binnenplaatsgevels) aan het Turfdraagsterpad, 14 april 1949

Een belangrijk aspect van Jenny's bijdragen aan het behoud van het Binnengasthuisterrein was dat ze zich niet alleen richtte op individuele gebouwen, maar juist ook de kwaliteiten en waarde van het complex als geheel succesvol onder de aandacht bracht. Hoe interessant de ziekenhuisgebouwen zelf ook zijn, het gebied is meer dan een optelsom van de delen. Jenny was daarbij een van de eersten die aandacht vroeg voor de complexe, historisch gegroeide structuur van het Binnengasthuisterrein, waarin open en besloten en openbare en gesloten ruimtes elkaar afwisselen in wat vaak nu wordt samengevat als een 'hovenstructuur', al suggereert die term een mate van planning die er niet geweest is. Dat laatste raakt aan een tweede belangrijke kwaliteit van het gebied, waar Jenny vanaf het allereerste begin in 1979-1980 de aandacht op heeft gevestigd: de tot de Middeleeuwen terug gaande historische gelaagdheid die nog steeds af te lezen is, ondanks het feit dat er nauwelijks nog gebouwen van voor 1860 staan, en de plattegrond en structuur van het ziekenhuisterrein in de laatste 160 jaar onherkenbaar zijn veranderd.[1]

Op die historische gelaagdheid wil ik in dit artikel nader ingaan, vooral op basis van een wat vergeten hoek van het Binnengasthuisterrein: de vleugel aan de achterkant van het huidige Allard Pierson aan wat pas sinds 1988 het Turfdraagsterpad heet (afb. 1). Stiekem bevindt zich hier misschien wel de vroegste nog staande bebouwing van het gebied. Hoewel het Binnengasthuis zijn bestaan begon in enkele laatmiddeleeuwse kloosters tussen Amstel en Kloveniersburgwal, is de oudste nog zichtbare architectuur zeventiende-eeuws: enkele grotendeels zwaar verbouwde huizen aan de Kloveniersburgwal, de Nieuwe Doelenstraat en de Oude Turfmarkt, waarvan alleen die aan de Kloveniersburgwal een directe relatie met het

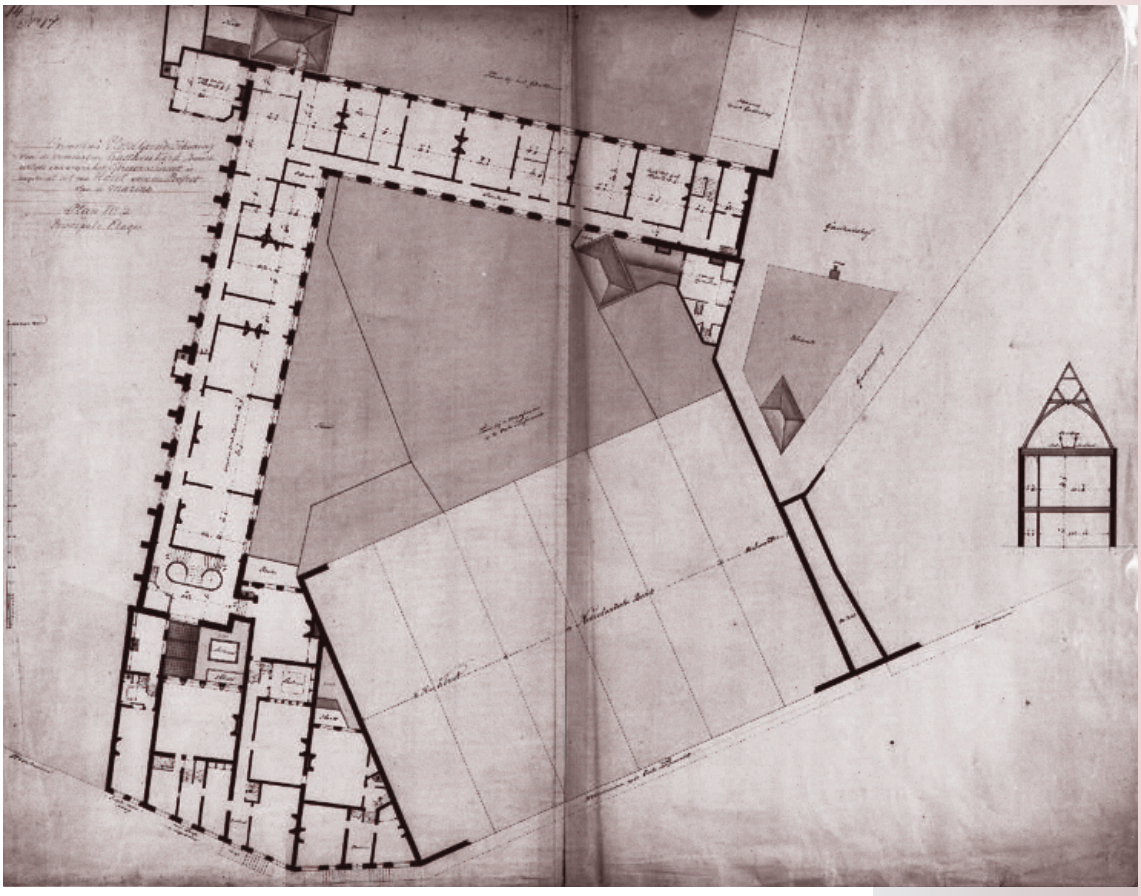

2. 'Opgemeetene Platte Grond-Tekening van de voormalige Gasthuis Kerk, dewelke eertijds vanwegen het Gouvernement is ingericht tot een Hotel voor de Prefect van de Marine. Plan N° 2. Principale Etage', circa 1816-1817

gasthuis hadden. Minder direct ervaarbaar is dat de soms vreemd lijkende plaatsing van veel van de negentiende- en vroegtwintigste-eeuwse ziekenhuisgebouwen samenhangt met die van oudere, verdwenen onderdelen van het complex. Soms moest er rekening gehouden worden met bebouwing die naast nieuwbouw bleef staan, maar hier en daar is er ook op of juist naast funderingen van al gesloopte structuren gebouwd. Het is ook allang bekend dat architect W.A. Froger bij de 'nieuwbouw' in 1865-1869 van De Nederlandsche Bank aan de Oude Turfmarkt, het huidige Allard Pierson, grote delen van de dragende muren en vloeren heeft hergebruikt van de rij door Vingboons ontworpen huizen die hier eerder stond: in de plattegronden van het huidige museum is de oude perceelverkaveling met relatief smalle panden met een voor- en achterhuis nog steeds goed te herkennen, en rechts naast het monumentale classicistische hoofdgebouw is ook de hoofdindeling van de drie rechter Vingboonspanden deels nog in de grotendeels herbouwde gevels zichtbaar.[2]

Links achter het hoofdgebouw staat echter nóg een onderdeel waarin de schaduw van het verleden mogelijk voortleeft. Bouwdelen B en C in de universitaire systematiek, wat nu (deels) de tentoonstellingsvleugel van

het Allard Pierson is, schuin achter de hoofdingang, met gevels aan het Turfdraagsterpad en een binnenhof, tot aan de geelgroene woningbouw uit de jaren tachtig, staan precies in de *footprint* van de voormalige Gasthuiskerk, in zijn zeventiende/achttiende-eeuwse gedaante (afb. 2, 3, 4 en 5). Ontstaan als kloosterkapel en mogelijk refter rond 1421, en na de alteratie van 1578 deels herbestemd als kerk voor het Binnengasthuis, was dit gebouw in 1645 fors uitgebreid als noodvoorziening voor de Nieuwe Kerk die na brand hersteld moest worden. Het is onduidelijk hoeveel van de voorgangers daarbij hergebruikt is.[3]

Hoewel is opgemerkt dat de huidige bebouwing de merkwaardige L-vormige plattegrond van de oude kerk heeft, en ook de steunberen in de gevel aan het Turfdraagsterpad zijn verklaard als restant van de kerk, is nooit goed onderzocht hoe het nu precies zit.[4] Zelfs de ontdekking van een zeventiende-eeuws kozijn met luik bij een bouwhistorische opname in 2009 heeft niet tot verder speuren geleid.[5] Een reden daarvoor is misschien dat de archieven en de geschiedschrijving van De Nederlandsche Bank stellen dat voor de bouw van de directievleugel in (waarschijnlijk) 1864-1865[6] de bestaande bebouwing geheel of vrijwel geheel gesloopt is.[7] Helaas lijkt er, afgezien van verslagen van architect Froger en de jaarverslagen van de bank, geen archiefmateriaal te zijn dat de sloop/nieuwbouw preciezer documenteert: het bouwarchief dat er voor dit deel van het gebouw is begint met de nieuwbouw in negentiende-eeuwse stijl van de dwarsvleugel (tegen de recente sociale woningbouw aan) uit 1922 – een project dat natuurlijk wel merkwaardig is als de gesloopte bebouwing nog geen vijftig jaar oud zou zijn, zeker in het licht van de solide constructie van de rest van het gebouw van Froger.[8]

Een ander aspect dat mogelijk een rol speelt is dat de huidige indeling van de vleugel aan het Turfdraagsterpad, met een rij aparte ruimtes aan een lange gang op een bel-etage, heel anders is dan die van de Gasthuiskerk, die niet veel meer was dan een grote open L-vormige hal (met galerijen om ruimte te kunnen bieden aan meer bezoekers). De hoge kap van de kerk is er evident ook niet meer.

Maar is het wel zo simpel? De Gasthuiskerk heeft vanaf 1787 een reeks nieuwe gebruikers gekregen, en is vervolgens vanaf 1818 in gebruik geweest bij voorlopers van De Nederlandsche Bank.[9] Een in het Stadsarchief bewaarde plattegrond met doorsnede die de situatie kort voor 1818 lijkt weer te geven, maar (waarschijnlijk ten onrechte) in 1825 gedateerd wordt, toont dat de oorspronkelijke hal al verbouwd was tot een gebouw met een deels verdiepte begane grond en een bel-etage, met verschillende grote ruimtes verbonden door een lange gang aan de Turfdraagsterpad-kant (afb. 2).[10] Precies de hoofdindeling die er nu nog is dus, maar nog wel onder de oude kap. Wanneer deze indeling tot stand is gekomen is zonder verder archiefonderzoek niet na te gaan (voor zover er al documentatie is). Het

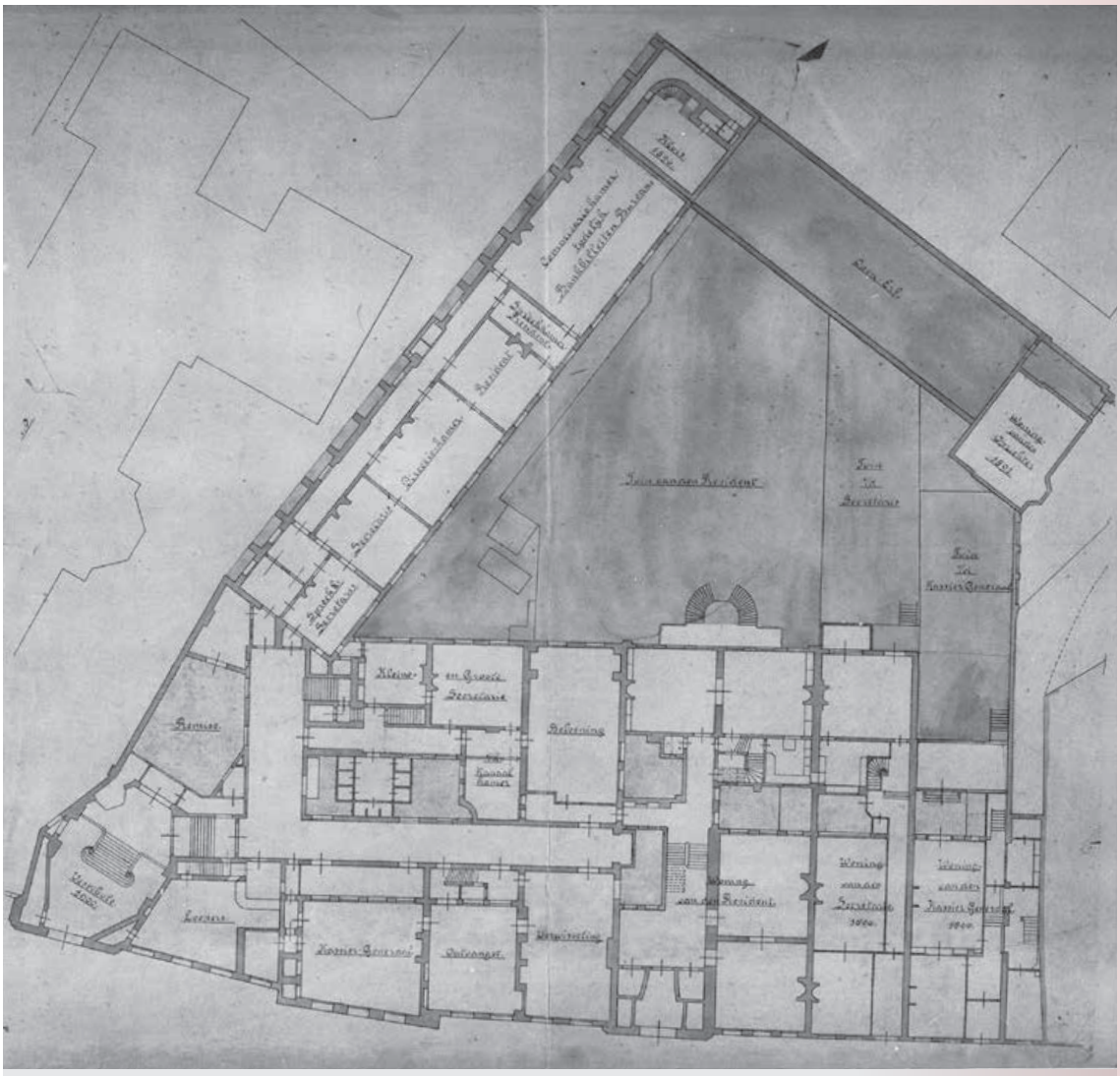

3. Plattegrond van de bel-etage van De Nederlandsche Bank, situatie rond 1900. Reproductie uit 1979, maker en herkomst van het origineel zijn onbekend; de tekening is mogelijk gemaakt door het architectenbureau van A. Salm, dat in deze periode de verbouwingen van het bankgebouw verzorgde. Het winkelhaakvormige bouwdeel boven is de voormalige Gasthuiskerk; de rechtervleugel daarvan is als open erf weergegeven

lijkt echter waarschijnlijk dat de inbouw samenhangt met de ingebruikname als overheidsgebouw in 1808 of als marineprefectuur in 1810. Hoe dan ook suggereert de tekening uit 1816-1817 sterk dat er later meer van de oude structuur is blijven staan dan de historische overlevering ons wil doen geloven of de eerder gesignaleerde oude bouwfragmenten suggereren, al zou misschien niet uitgesloten kunnen worden dat het hergebruik vooral de fundering en delen van de Turfdraagsterpadgevel betrof, zoals sommigen suggereren.[11]

4. De huidige plattegrond van de tentoonstellingsvleugel van het Allard Pierson, aangegeven is het in de tekst genoemde bouwdeel B

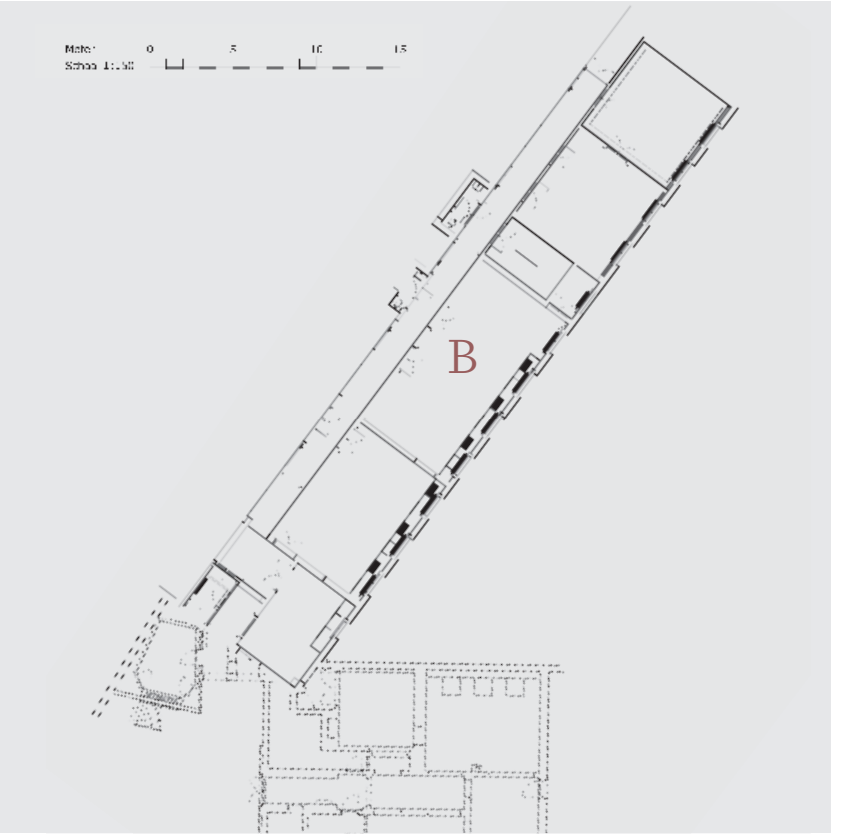

5. Buurt B met het Binnengasthuisterrein en De Nederlandsche Bank, *Atlas van de gemeente Amsterdam*, J.C. Loman jr, 1876, bijgewerkt in de periode 1892-1903

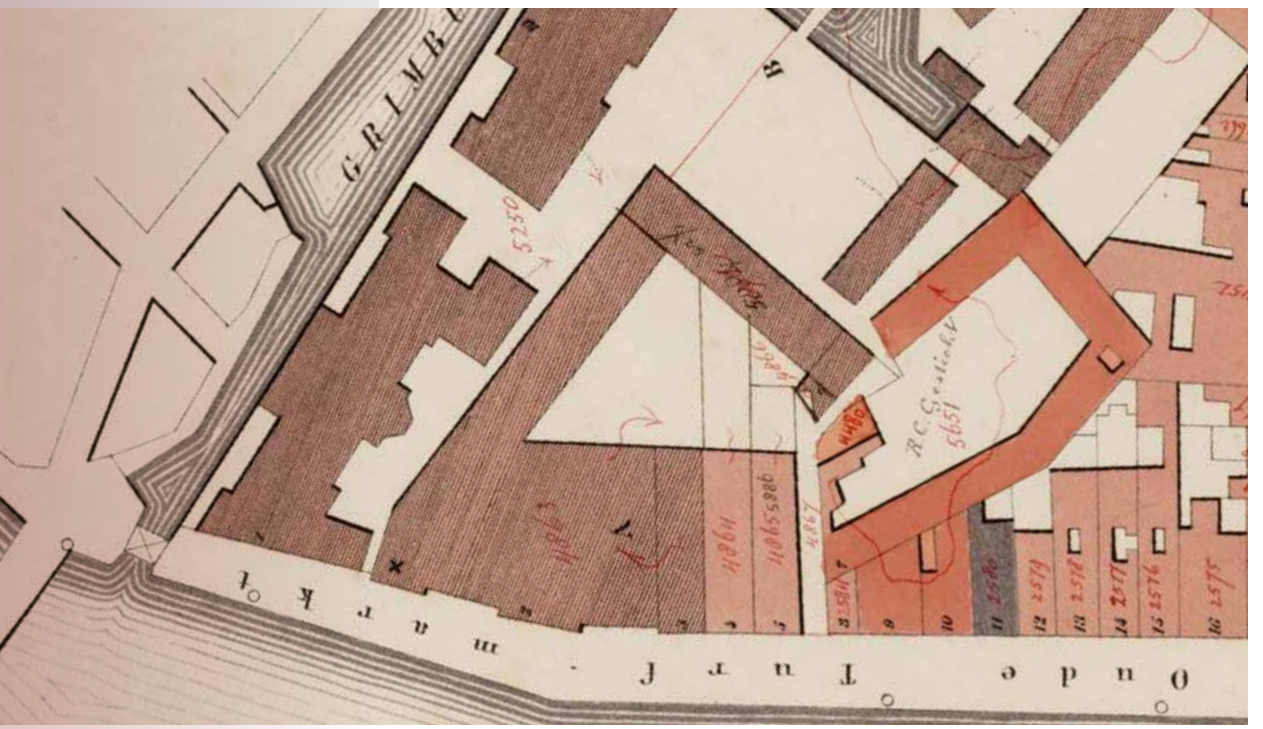

6. De witgepleisterde gevel van de voormalige Gasthuiskerk aan het Turfdraagsterpad, met de steunberen die op oude plattegronden van het gebouw duidelijk te zien zijn

Nadere bestudering van de plattegrond uit 1816-1817 in vergelijking met de huidige situatie wijst er echter op dat er meer aan de hand is (afb. 2 en 4). Niet alleen de steunberen en de niet erg voor de hand liggende verdiepingshoogtes, die overigens wel goed aansluiten bij de hoofdvleugel uit 1865-1869 (en de oudere huizen die daarin zijn opgenomen), maar ook veel andere onderdelen van zowel de plattegrond als beide gevels lijken nog hetzelfde te zijn als in 1816-1817. Zo passen de vensters op de bel-etage aan het Turfdraagsterpad goed in het stramien dat ook al op afbeeldingen van de Gasthuiskerk uit de zeventiende en achttiende eeuw te zien is, en lijken de vensters aan de binnenhof, die deels wat onregelmatig gegroepeerd zijn, in zowel de plattegronden van de zeventiende/achttiende-eeuwse situatie als die uit 1816-1817 op dezelfde plaatsen te vinden te zijn als tegenwoordig. In het interieur van de bel-etage is niet alleen de huidige hoofdindeling identiek aan die van 1816-1817, maar bevinden ook veel van de deuropeningen en scheidingswanden tussen de zalen zich nog steeds op dezelfde plek.[12]

Datzelfde geldt voor enkele van de, nu niet meer aanwezige maar op interieurfoto's van De Nederlandsche Bank nog zichtbare, schouwen.[13] Ook de uitbouw tussen de steunberen aan het Turfdraagsterpad staat nog precies op de plek waar die in 1816-1817 ook al was – inclusief het al genoemde zeventiende-eeuwse luik: het lijkt erop dat de sprong in de gevel op deze plek ook op de verdieping al tot de tijd van de Gasthuiskerk terug gaat (afb. 6).[14]

De conclusie is onvermijdelijk: anders dan de verslagen van De Nederlandsche Bank rond de bouwtijd deden voorkomen, is tijdens de nieuwbouw van het bankgebouw in 1865-1869 het grootste deel van de op dat moment aanwezige achtervleugel, ofwel het zeventiende-eeuwse (en misschien deels oudere) casco van de Gasthuiskerk met een inbouw uit de late achttiende of vroege negentiende eeuw, blijven staan en hergebruikt, minstens tot aan de hoogte van de ramen op de verdieping, maar mogelijk tot aan de dakrand. Alleen (deels) blootleggen van het metselwerk en de balklagen zou de precieze situatie kunnen tonen. Dat is een urgente opgave, omdat er momenteel plannen worden gemaakt voor herbestemming van het gebouw, waarbij ook behoorlijk ingrijpende wijzigingen zijn voorgesteld, die geen rekening lijken te houden met de historische gelaagdheid ervan.

Intussen roept het gebouw ook enige architectuurhistorisch interessante vragen op: waarom is de wel ingrijpende verbouwing van de Gasthuiskerk van rond 1808-1810 klaarblijkelijk vergeten en de onder de kap vermoedelijk niet heel grondige verbouwing rond 1865 in de archieven en kronieken van De Nederlandsche Bank als sloop/nieuwbouw terecht gekomen? Dat in 1865-1869 zuinigheid troef was en in andere delen van het gebouw gebruik gemaakt werd van bestaande structuren is nooit een geheim geweest.[15] Het lijkt niet waarschijnlijk dat de architect of de bank mensen voor de gek wilde houden, al is het niet helemaal ondenkbaar dat men uit veiligheidsoverwegingen wilde maskeren dat, anders dan in de hoofdvleugel, de oude plattegrond ongewijzigd aanwezig bleef. Of misschien vond men het toch wat treurig dat juist de directievleugel in een onder Napoleon opgelapt oud gebouw was ondergebracht? Het is sowieso ook intrigerend dat architectuurhistorici wel lijken te hebben opgemerkt dat er iets aan de hand was, en soms de tegenstrijdigheden in het bewijsmateriaal weergeven, maar nooit verder zijn gaan kijken of de voor de hand liggende conclusie hebben getrokken.[16] Was recycling niet interessant genoeg? Is er nooit goed naar het gebouw gekeken omdat het niet meer echt deel uitmaakte van het Binnengasthuis, en het nooit met sloop bedreigd is geweest? Hechten historici zoveel waarde aan teksten dat die ook gevolgd worden als ze strijdig zijn met wat er op plattegronden en aan het gebouw zelf zichtbaar is? Of is de verklaring simpeler en is Jenny's oog voor historische gelaagdheid toch niet iedereen gegeven...?

NOTEN

1 Werkgroep Binnengasthuisareaal, *Naar een plan voor het Binnengasthuisterrein 1*, Amsterdam 1980; zie vooral de inleiding, 7-11.

2 R. Meischke, 'De geschiedenis van het terrein van het St. Pieters - of Binnengasthuis te Amsterdam', *Bulletin van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond*, zesde serie, VIII (1955), 2-20, 48-84 (76); R. Bruning, 'Het gebouw van De Nederlandsche Bank aan de Oude Turfmarkt', *Maandblad Amstelodamum* 51 (1964), 126-138 (129-130, 136); A.F. Kamp, *'s Konings oudste dogter. Kleine geschiedenis nopens wedervaren en onderkomen van De Nederlandsche Bank*, Haarlem 1968, 51-55; G. Vermeer en G. Eijkelboom, 'Het Nieuwe Nonnenklooster, de latere Gasthuiskerk', *Maandblad Amstelodamum* 98 (2011), 51-73 (51, 66); G. Eijkelboom en G. Vermeer, *Sobere waardigheid. 200 jaar huisvesting van de Nederlandsche Bank*, Amsterdam 2014, zie vooral 38, 57 (deze delen van de tekst zijn overigens zonder bronvermelding grotendeels ontleend aan Bruning 1964) en 44, afb. 13.

3 Voor overzichten van de ontwikkeling van dit gebied zie Joh.C. Breen, 'De Oude Turfmarkt', *Maandblad Amstelodamum* 4 (1917), 1-3; Meischke 1955 (noot 2), met name 8-16 en 68-76; Bruning 1964 (noot 2), 126-128, 134, 137; Vermeer en Eijkelboom 2011 (noot 2), 51-67; Eijkelboom en Vermeer 2014 (noot 2), 35.

4 Vermeer en Eijkelboom 2011 (noot 2), 69-70; G. van Tussenbroek, *De houten eeuw van Amsterdam. Bouwen, wonen en werken in de middeleeuwse stad*, Amsterdam 2023, 228.

5 J.A. van der Hoeve en Emmens BCA (J.A. van der Hoeve, E. Vink en K. Emmens), *Amsterdam Allard Piersonmuseum Oude Turfmarkt 127-129. Bouw-historische opname*, Utrecht 2009. Het luik is bij een onderhoudsbeurt kort na het onderzoek zonder vergunning verwijderd, het kozijn is nog aanwezig maar afgedekt door een paneel.

6 De enige die de bouw van de directievleugel apart en expliciet noemt, los van het gebouw aan de Oude Turfmarkt, is Bruning 1964 (noot 2), 134. Hij plaatst de sloop/nieuwbouw hier vóór de bouw van de hoofdvleugel, die in de loop van 1865 begon. Anderen zwijgen hierover en lijken te denken dat het hele bouwproject pas toen begon, maar het feit dat de bewaarde bestekken alleen het in twee delen gebouwde hoofdvolume omvatten (Vermeer en Eijkelboom 2011 (noot 2), 66, 73, noot 62) lijkt te bevestigen dat de bouwactiviteiten in de voormalige Gasthuiskerk een aparte, eerste fase daarvóór vormden.

7 Bruning 1964 (noot 2), 134 ('afgebroken en onmiddellijk daarna op nieuwe fundamenten weer opgetrokken'), 136; Kamp 1968 (noot 2), 53; Vermeer en Eijkelboom 2011 (noot 2), 67 citeren het jaarverslag van De Nederlandsche Bank over 1865-1866, waarin wordt gesteld dat 'dit perceel tot op de fundamenten bijna geheel moest worden afgebroken', maar laten (66, 69-70) wel de mogelijkheid open dat er iets is blijven staan, zelfs tot aan de verdieping. Breen 1917 (noot 3), 3 is de enige die iets anders lijkt te suggereren: hij stelt dat de Gasthuiskerk 'is opgegaan' in de nieuwbouw van De Nederlandsche Bank.

8 Met deze vleugel is iets raars aan de hand: Van der Hoeve en Emmens 2009 (noot 5), 26-27 betogen dat de oude bebouwing rond 1869 gesloopt is. Vermeer en Eijkelboom 2011 (noot 2), 73, noot 67 bestrijden dit, maar drie jaar later stellen ze (in Eijkelboom en Vermeer 2014 (noot 2), 58) toch weer wel dat deze vleugel kort na 1869 gesloopt is en het gebied vervolgens lang onbebouwd is gebleven. Er wordt geen bron gegeven maar dit lijkt op zijn minst deels ontleend aan het werk van Van der Hoeve en Emmens. Op één na (afbeeldingsbestand 010056915387, dat de situatie tussen 1868 en 1873 lijkt te tonen) is echter op alle plattegronden van het gebied uit de periode 1862-circa 1900, die in de beeldbank van het Stadsarchief zijn te vinden, bebouwing aangegeven. Afbeelding 5

geeft hiervan een voorbeeld (zie ook de verwijzingen naar nog twee kaarten in Vermeer en Eijkelboom 2011 (noot 2), 73, noot 67), opmerkelijk is dat de achtervleugel met pen als 'erf' is aangeduid. Een reproductie van een plattegrond uit het begin van de twintigste eeuw in de collectie van de RCE (afb. 3) toont toch een 'open erf', zij het wel omringd door (funderings?)muren. Al en met al lijkt het erop dat de bebouwing hier toch enige tijd weg is geweest, al is vooralsnog niet vast te stellen hoe lang precies.

9 Zie Breen 1917 (noot 3), 2-3; Meischke 1955 (noot 2), 10, 13-14; Vermeer en Eijkelboom 2011 (noot 2), 64-65.

10 Het is niet duidelijk waar de datering 1825, die ook gevolgd wordt door Vermeer en Eijkelboom, op gebaseerd is. Vermeer en Eijkelboom 2011 (noot 2), 65-66 interpreteren de tekening als een ontwerptekening gemaakt voor De Nederlandsche Bank, maar dat is zeker onjuist. Het bijschrift op de tekening luidt 'Opgemeetene Platte Grond-Tekening van de voormalige Gasthuis Kerk, dewelke eertijds vanwegen het Gouvernement is ingericht tot een Hotel voor de Prefect van de Marine'. Dit verwijst naar de situatie tussen 1810 en eind 1813, en geeft aan dat het een bestaande toestand betreft. In drie van de Vingboonshuizen aan de Oude Turfmarkt is echter De Nederlandsche Bank als eigenaar ingetekend, dit is de situatie tussen 1816 en 1824 (toen een vierde pand werd aangekocht). Het feit dat de actuele functie van de Gasthuiskerk niet wordt genoemd, suggereert dat het gebouw nog niet in gebruik was bij de Directie van het Grootboek der Nationale Schuld, die er in 1818 introk (zie voor de historische details: Breen 1917 (noot 3), 2-3; Meischke 1955 (noot 2), 13-14; Bruning 1964 (noot 2), 128; Kamp 1968 (noot 2), 49; Vermeer en Eijkelboom 2011 (noot 2), 64-66; Eijkelboom en Vermeer 2014 (noot 2), 33-35). Dit lijkt er op te wijzen dat de tekening uit ongeveer 1816-1817 dateert. Hoe dan ook toont de tekening dat de voormalige kerk al voor 1825, en waarschijnlijk voor 1810, is opgedeeld. Dit moet na 1808 gebeurd zijn: op een opmetingstekening van de panden aan de Oude Turfmarkt van stadsarchitect Abraham van der Hart lijkt de kerkruimte nog open (zie een bewerkte versie in Meischke 1955 (noot 2), 63-64, fig. 6; dit lijkt ook de bron voor Eijkelboom en Vermeer 2014 (noot 2), 44, afb. 11, incorrect gedateerd op 1864). Ook een tweede door het Stadsarchief (volgens mij ten onrechte) in 1825 gedateerde plattegrond (afbeeldingsbestand 010056917338; zie ook Vermeer en Eijkelboom 2011 (noot 2), 65, afb. 12) toont de Gasthuiskerk nog in zijn oorspronkelijke, ongedeelde opzet: mogelijk is dit ook een opmetingstekening uit 1808, ter voorbereiding op de verbouwing.

11 Dit lijkt de conclusie te zijn van de niet helemaal consistente analyse van Vermeer en Eijkelboom 2011 (noot 2), 66, 69-71. Dat ze daarmee door hen aangehaald bronmateriaal tegenspreken, blijft onbesproken. Van Tussenbroek 2023 (noot 4), 228 volgt de conclusie van Vermeer en Eijkelboom.

12 De huidige twee grote museumzalen 1.06 en 1.07 zijn in de plaats gekomen van drie ruimtes: de raar direct naast elkaar geplaatste deuren naar de gang in 1.06 gaven oorspronkelijk toegang tot twee verschillende ruimtes (zie afb. 2 en 4). Eijkelboom en Vermeer 2014 (noot 2), 45, afb. 15 toont een plattegrond van de kelderverdieping uit 1865 die ook aansluit bij de situatie van 1816-1817.

13 Zie Kamp 1968 (noot 2), 101; Eijkelboom en Vermeer 2014 (noot 2), 47, afb. 21.

14 Vermeer en Eijkelboom 2011 (noot 2), 70 merken wel al op dat de uitbouw al op de plattegrond uit 1816-1817 (die zij in 1825 dateren) staat en de vernieuwing uit de jaren 1860 overleefd heeft.

15 Bruning 1964 (noot 2), 134, 136; Kamp 1968 (noot 2), 53-55; Vermeer en Eijkelboom 2011 (noot 2), 51, 66, 70-71; Eijkelboom en Vermeer 2014 (noot 2), 38, 57.

16 Vermeer en Eijkelboom 2011 (noot 2), 66-71.

Verantwoording afbeeldingen

Afkortingen

EJB Collectie erven Jenny Bierenbroodspot
HNI Het Nieuwe Instituut, Rotterdam
MAI Maria Austria Instituut, Amsterdam
NA Nationaal Archief, Den Haag
RCE Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort
SAA Stadsarchief Amsterdam

Voorplat

SAA (OSIM00008000187, Centraal Nederlandsch Fotopersbureau)

Ten geleide

EBJ: 1 (fotograaf onbekend)
Foto Jos Smit: 2

1. *Jenny Bierenbroodspot* *Onderzoeker, adviseur en activist*
Guido Hoogewoud

RCE: 1 (SP-0404, fotograaf onbekend)
EJB: 2 (fotograaf onbekend), 7 (Godtfried van Woensel Kooy)
SAA: 3 (010122030207, J.M. Arsath Ro'is), 4 (010122056152, Martin Alberts), 5 (B00000036073, J. Exalto/Dienst Ruimtelijke Ordening), 6 (010122009972, Ino Roël)

2. *Vrienden rond de keukentafel* *Jenny Bierenbroodspot en het begin van het Cuypersgenootschap*
Wies van Leeuwen

RCE: 1 (OF-07609, Lichtbeelden Instituut Amsterdam), 4 (14429-61585, Sergé Technau)
Foto Wies van Leeuwen: 2, 3
Foto Philip Mechanicus: 5
Foto Noortje Eijkelboom-Piccardt: 6
Foto David Mulder: 7

3. *Jenny Bierenbroodspot* *Womanpower avant la lettre*
André van Stigt

Foto MAI (Frans Nieuwenburg, toeg.nr. 30774, inv.nr. 1193)

4. *Lief en leed in de Vondelkerk*
Lydia Lansink

SAA: 1 (010122009603, Doriann Kransberg), 3 (010122009572, Martin Alberts en Ino Roël)
RCE: 2 (227015, Gerard Dukker)
Fotograaf onbekend: 4
NA: 5 (933-8155, Rob Bogaerts/Anefo)
Foto David Mulder: 6

5. *Onvoorwaardelijke liefde voor het monument* *Jenny Bierenbroodspot en het Amsterdams Monumenten Fonds*
Een interview met Maarten de Boer en Paul Morel

SAA: 1 (010122026181, Martin Alberts), 4-5 (Archief 31203, Archief van Ernest Annyas, inv. nr. 740), 7 (010122054385, Martin Alberts), 9 (010122057601, Martin Alberts)
RCE: 2 (549.607, Chris Booms), 3 (16648-88526, Chris Booms en Paul van Galen), 6 (16627-88165, Chris Booms en Paul van Galen), 8 (16627-88167, Chris Booms en Paul van Galen)

6. *Wederopbouw en wederafbraak* *Over de naoorlogse sloop van negentiende-eeuws erfgoed in Engeland en Nederland*
Wilfred van Leeuwen

HNI: 1 (ABKH 11, 231)
University of St. Andrews: 2 (fotograaf onbekend)
Uitgever 'W': 3
Wikimedia Commons: 4, 8
Foto Paul Anthony Moore/Flickr: 5
https://www.plymouthherald.co.uk/news/history/gallery/lost-pictures-show-how-plymouth: 6 (1747024)
Library of Congress: 7 (2017660362, Detroit Publishing Company)
Regionaal Archief Nijmegen: 9 (F13243, Fotopersbureau Gelderland)
SAA: 10 (010186001088, Bernard F. Eilers)
NA: 11 (907-1312, Wim van Rossem/Anefo)
Gelders Archief: 12 (1500-434, fotograaf/uitgever onbekend), 13 (1500-588, H.W. Kohlman), 14 (1501-04-916, Bernardus Bruining)
www.enschedeinansichten.nl: 15 (tex0400)
Erfgoed Enschede Beeldbank: 16 (000170, fotograaf onbekend), 18 (001691, fotograaf onbekend)
Pinterest: 17

7. *'Licht en lucht'* *Een nieuw principe in de woningbouw*
Margriet de Roever

SAA: 1 (010005000895, fotograaf onbekend), 2 (010005000897, fotograaf onbekend),

3 (010009002179, Dienst Publieke Werken, afd. Stadsontwikkeling), 5 (010122030158, Martin Alberts), 6 (10019A000702, Jacob Olie)
Archief van Bouw- en Woningtoezicht, stadsdeel West: 4 (dossiernummer 34960)
Archief van Bouw- en Woningtoezicht, stadsdeel Zuid: 7 (dossiernummer 35053)
Foto Noortje Eijkelboom-Piccardt: 8

8. *Gesloopt en toch niet weg* *De Gasthuiskerk*
Vladimir Stissi

SAA: 1 (A04139000656, Fototechnisch- en Cartografisch Bedrijf KLM), 2 (010056917337), 5 (010043000002_006, J.C. Loman jr.)
RCE: 3 (230157)
Allard Pierson Amsterdam: 4
Foto Vladimir Stissi: 6

9. *Het Vaticaan in de Jordaan* *Een neogotische kapel van A.C. Bleijs, verscholen aan de Lauriergracht*
Coert Peter Krabbe

SAA: 1 (010012000581, Dienst Publieke Werken, afd. Gebouwen), 2 (010056915183), 10 (010122017946, Martin Alberts)
Archief Stichting De Voorzienigheid, ondergebracht in Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven, St. Agatha: 3 (foto Leo ter Heege), 4 (fotograaf onbekend)
RCE: 5 (61487, fotograaf onbekend), 7 (521923, Chris Booms), 8 (136532, Gerard Dukker)
Wikimedia Commons: 6 (Cmcmcm 1)
Historische prentbriefkaart: 9
Foto Paul Nieuwenhuizen (Monumenten en Archeologie): 11, 12
Stichting Jaap Min, fotograaf Max Prins: 13, 14

10. *Regenten en gevelornamenten* *De Van Houten-monumenten Rozengracht 183-193 nader onderzocht*
David Mulder

SAA: 1 (012000007256, C.F. Jansen), 2 (012000007258, fotograaf onbekend), 4 (012000002699, fotograaf onbekend), 5 (Archief 506, Archief van De Collegiantenkas, inv. nr. 239A: uitsnede), 6 (010118000041 (uitsnede), Cornelis Leenheer), 9 (Archief 30838, Koninklijk Oudheidkundig Genootschap, alsmede van Gedeponeerde Archivalia, inv.nr. 1208)
Koninklijk Oudheidkundig Genootschap, Atlas Amsterdam: 3 (KOG-AA-AT-5-30001)
RCE: 7 (OF-00158, A. Mulder) en 8 (uitsnede)

11. *Begraafplaats Te Vraag* *Verwildering en menselijk ingrijpen gaan hand in hand*
Carla Oldenburger

SAA: 1 (010162000423, Benjamin Wilhelmus Stomps), 2 (010122040688, Doriann Kransberg), 3 (010097010124, H.P. Schouten), 4 (Archief 483.B, Archief van begraafplaats Huis te Vraag, inv. nr. 29), 6 (Archief 341, Archief van de Gemeente Sloten, inv.nr. 559)
Delpher: 5
Foto Marion Golsteijn (Wikipedia): 7
Foto Daphne Rosenthal: 8
Foto David Mulder: 9
Foto Han van Gool (Monumenten en Archeologie): 10, 11, 12, 13

12. *De Hoeksteen: structuralistisch monument dienstbaar aan de woonwijk.* *Bouwstenen voor een herbestemming van Joop van Stigt's Afrikahuis*
Jenny Bierenbroodspot

HNI, Archief Joop van Stigt: 1 (STIG_5.54-2a, Manfred Kausen), 2 (STIG_5.50-5a, fotograaf onbekend), 4 (STIG_5.55-13a, Manfred Kausen), 5 (STIG_5.53-42a, Manfred Kausen), 8 (STIG_5.55-12a, Manfred Kausen), 13 (STIG_A6-3a, fotograaf onbekend), 15 (STIG_1.17-28a, Jan Versnel/MAI), 17 (STIG_4.43-15a, Publicam), 18 (STIG_4.43-11a, fotograaf onbekend), 19 (STIG_5.53-14a, Manfred Kausen), 20 (STIG_5.53-6a, Manfred Kausen), 21 (STIG_5.53-21a, Manfred Kausen), 22 (STIG_5.54-10a, Manfred Kausen), 23 (STIG_5.53-26a, Manfred Kausen), 24 (STIG_5.53-24a, Manfred Kausen), 25 (STIG_5.53-27a, Manfred Kausen), 26 (STIG_5.53-34a, Manfred Kausen), 27 (STIG_5.53-1a, Manfred Kausen), 28 (STIG_5.53-35a, Manfred Kausen), 29 (STIG_5.54-11a, Manfred Kausen)
SAA: 3 (010122032481, J.M. Arsath Ro'is), 6 (010122032686, Ino Roël), 7 (010122032388 (uitsnede), J.M. Arsath Ro'is), 10 (HVVA00021000037, André van den Heuvel/ANP)
Bouwkundig Weekblad 1969, 295: 9
RCE: 11 (131.121 (uitsnede), G.J. Dukker), 12 (501.961, G.J. Dukker)
NA: 14 (130-1105, Ralf Hartemink), 16 (929-4129, Koen Suyk/Anefo)

Achterplat
EJB: Foto Saskia Scheltjens

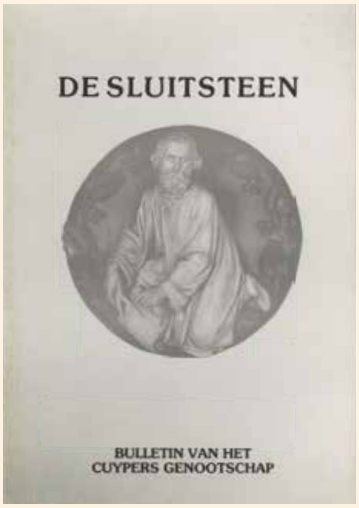
DE SLUITSTEEN
BULLETIN VAN HET
CUYPERS GENOOTSCHAP

DE SLUITSTEEN
jaargang 3 nr. 2, 1987

Maatschappij tot Bevordering
der Bouwkunst Schetsen uit
de geschiedenis van het genootschap
De Sluitsteen A&NP

Jaarboek Cuypersgenootschap 2000
Achter gesloten
deuren
Bronnen voor
interieurhistorisch
onderzoek
1800-1950

2004 - 2
Cuypersbulletin
jaargang 10 - nummer 2 - februari 2005
Cuypersgenootschap

Cuypersbulletin
Cuypersgenootschap

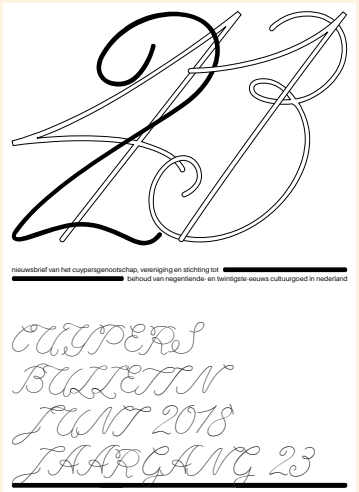
nieuwsbrief van het cuypersgenootschap, vereniging en stichting tot
behoud van negentiende- en twintigste-eeuws cultuurgoed in nederland
CUYPERS
BULLETIN
JUNI 2018
JAARGANG 23

DE SLUITSTEEN
tijdschrift voor negentiende- en vroeg twintigste-eeuwse
architectuur en toegepaste kunsten
orgaan van het Cuypers Genootschap jrg. VIII nr. 3 1992

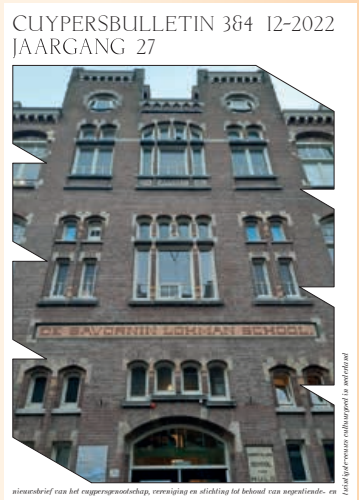
CUYPERSBULLETIN 384 12-2022
JAARGANG 27
DE SAVORNIN LOHMAN SCHOOL
nieuwsbrief van het cuypersgenootschap, vereniging en stichting tot behoud van negentiende- en

Cuypers-genootschap

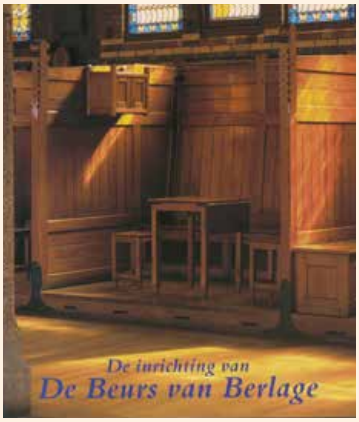

Het Cuypersgenootschap, opgericht op 15 januari 1984, wordt gevormd door een vereniging en een stichting die zich richten op het behoud van negentiende- en twintigste-eeuws cultuurgoed in Nederland. De contributie bedraagt € 37,50 per kalenderjaar. In verband met verzendkosten betalen leden die buiten Nederland wonen € 47,50.

IBAN-rekening NL26 INGB 0004 8350 02,
Cuypersgenootschap, Druten.
Kamer van Koophandel Limburg 40176721.
Het Cuypersgenootschap is een ANBI,
giften zijn aftrekbaar van de belasting.
Website: www.cuypersgenootschap.nl

BESTUUR
prof.dr. V.V. Stissi, voorzitter
dhr. L.W. Dubbelaar, secretaris
drs. J.G.W.R. Dekkers, penningmeester
mr. M.M.G.M. Richter
drs. D. Mulder

SECRETARIAAT EN POSTADRES
Leo Dubbelaar (secretaris)
Alferbos 246
2715 TN Zoetermeer
e-mail: secretaris@cuypersgenootschap.nl

Colofon

JAARBOEK CUYPERSGENOOTSCHAP
Jaargang 39, 2023

Eerste druk september 2025
Tweede druk december 2025

Het *Jaarboek Cuypersgenootschap* is een voortzetting van *De Sluitsteen. Tijdschrift voor negentiende- en twintigste-eeuwse architectuur en toegepaste kunsten*.

Het *Jaarboek Cuypersgenootschap* biedt ruimte voor wetenschappelijke bijdragen. Voor korte mededelingen over negentiende- en twintigste-eeuws cultuurgoed, essays, recensies, berichten en artikelen over actuele onderwerpen is plaats in het *Cuypersbulletin*.

REDACTIE VAN DIT NUMMER
Coert Peter Krabbe, David Mulder en Jos Smit

De uitgever heeft er naar gestreefd de rechten met betrekking tot de illustraties volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Degene die desondanks meent zekere rechten te kunnen doen gelden, kan zich alsnog tot de uitgever wenden.

GRAFISCHE VORMGEVING
Gijs Sierman

DRUK
Ipskamp Printing

ISSN 1568-7457
ISBN 9789083592275

© 2025 Cuypersgenootschap en auteurs

Deze publicatie is mogelijk gemaakt dankzij financiële ondersteuning van:
Stadsherstel Amsterdam
Stichting De Posthoornkerk
Stichting Vondelkerk
Guido Hoogewoud
André van Stigt
Jurriaan van Stigt

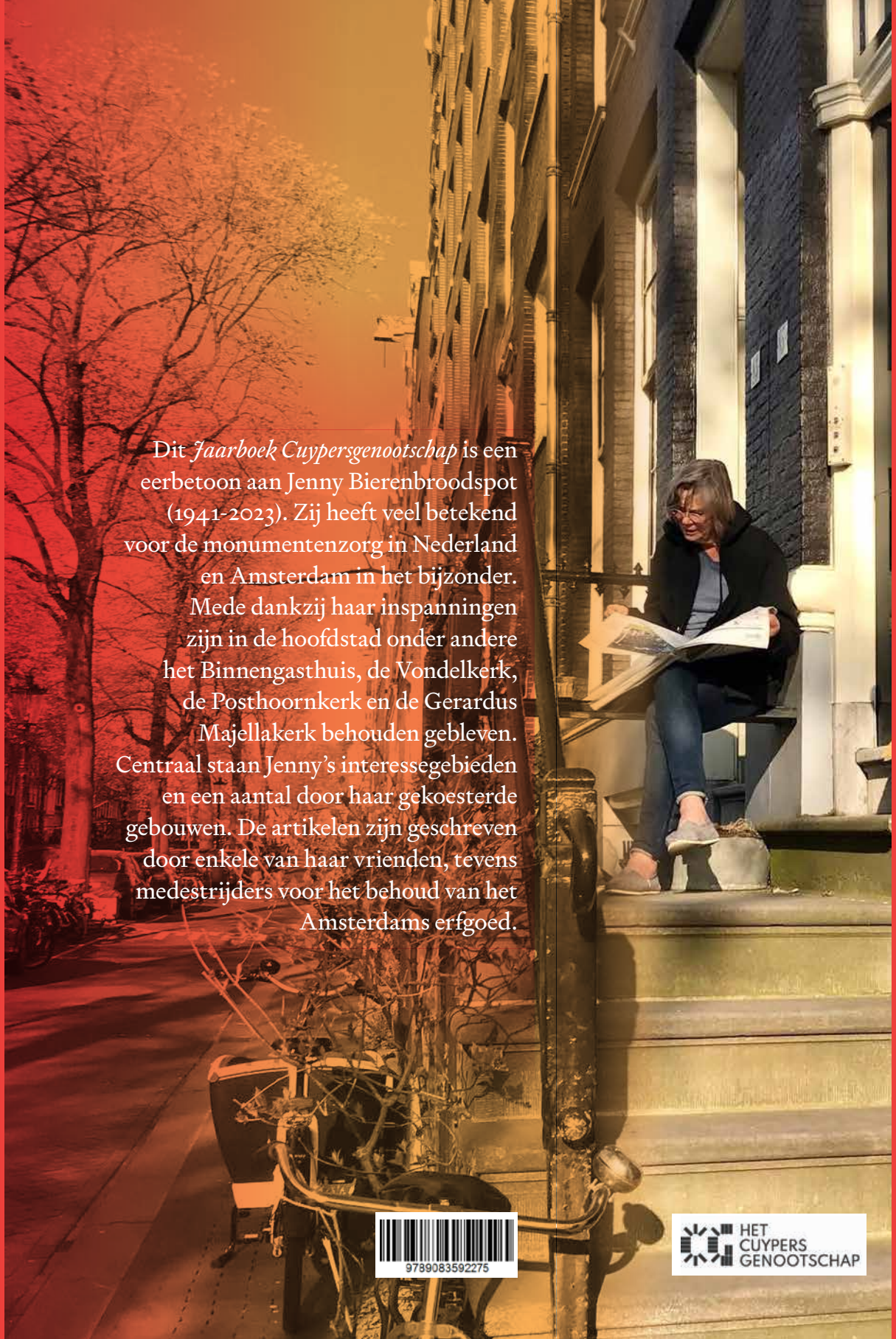

Dit *Jaarboek Cuypersgenootschap* is een eerbetoon aan Jenny Bierenbroodspot (1941-2023). Zij heeft veel betekend voor de monumentenzorg in Nederland en Amsterdam in het bijzonder. Mede dankzij haar inspanningen zijn in de hoofdstad onder andere het Binnengasthuis, de Vondelkerk, de Posthoornkerk en de Gerardus Majellakerk behouden gebleven. Centraal staan Jenny's interessegebieden en een aantal door haar gekoesterde gebouwen. De artikelen zijn geschreven door enkele van haar vrienden, tevens medestrijders voor het behoud van het Amsterdams erfgoed.

9789083592275

HET CUYPERS GENOOTSCHAP